

УДК 342.95.

[https://doi.org/10.52058/2786-6025-2025-2\(43\)-216-225](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2025-2(43)-216-225)

Терешук Микола Миколайович кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри конституційного права та теоретико-правових дисциплін, Білоцерківський національний аграрний університет, м. Біла Церква, <https://orcid.org/0000-0002-0772-9975>

Росавіцький Олександр Олексійович старший викладач кафедри конституційного права та теоретико-правових дисциплін, Білоцерківський національний аграрний університет, м. Біла Церква, <https://orcid.org/0000-0002-9820-7530>

КРИТЕРІЇ РОЗМЕЖУВАННЯ ПРАВА НА ПРИВАТНЕ ТА ПУБЛІЧНЕ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ

Анотація. Проблема розмежування права на приватне та публічне є однією з найважливіших в теорії держави і права, оскільки визначає основоположні принципи правового регулювання суспільних відносин. У даному дослідженні розглядаються ключові критерії поділу права на приватне та публічне, які допомагають узагальнити та систематизувати сучасні підходи до цього питання. Особлива увага приділяється таким фундаментальним категоріям, як предмет правового регулювання, метод правового регулювання, склад суб'єктів правовідносин та ініціатива захисту інтересу.

Предмет правового регулювання визнається сучасною юридичною наукою одним з базових критеріїв поділу права на приватне та публічне. Для приватного права характерними є суспільні відносини, що ґрунтуються на вільному волевиявленні сторін і рівному юридичному становищі. Наприклад, цивільне право регулює особисті немайнові та майнові відносини на основі юридичної рівності учасників. У публічному праві, навпаки, акцент робиться на фактичній нерівності суб'єктів правовідносин та спрямованості таких відносин на здійснення державної влади, часто за допомогою примусової процедури.

Метод правового регулювання є іншим важливим критерієм розмежування приватного та публічного права. Він поділяється на два головні типи: імперативний (характерний для публічного права) та диспозитивний (притаманний приватному праву). Імперативний метод передбачає обмеження дій суб'єктів нормами права, перевагу імперативних норм та необхідність виконання покладених обов'язків через державний примус. Диспозитивний метод, навпаки, надає суб'єктам право на самостійне вирішення питань у межах правомірної поведінки, заснованої на принципі рівності та взаємності.

Склад суб'єктів правовідносин також має значення при розмежуванні правових галузей. Приватне право традиційно регулює відносини між приватними особами, де всі учасники є юридично рівними. У публічному праві жодна з сторін має домінувати, оскільки один із суб'єктів зазвичай є органом державної влади, який використовує свої владні повноваження для регулювання відносин. Принцип "Дозволено лише те, що прямо передбачено законом" характерний саме для публічного права, в той час як приватне право дозволяє реалізацію прав за власним розсудом.

Критерій ініціативи захисту інтересу доповнює інші критерії розмежування права. У публічному праві захист інтересу здійснюється органами державної влади, а в приватному – самими учасниками правовідносин через цивільне судочинство. Це демонструє різні підходи до захисту соціальних благ, які гарантується законом.

Ключові слова: приватне право, публічне право, предмет правового регулювання, метод правового регулювання, склад суб'єктів правовідносин, ініціатива захисту інтересу, імперативний метод, диспозитивний метод

Tereshchuk Mykola Mykolaiovych Candidate of Legal Sciences, Senior Lecturer at the Department of Constitutional Law and Theoretical-Legal Disciplines, Bila Tserkva National Agrarian University, Bila Tserkva, <https://orcid.org/0000-0002-0772-9975>

Rosavitskyi Oleksandr Oleksiiovych Senior Lecturer at the Department of Constitutional Law and Theoretical-Legal Disciplines, Bila Tserkva National Agrarian University, Bila Tserkva, <https://orcid.org/0000-0002-9820-7530>

CRITERIA FOR DISTINGUISHING BETWEEN PRIVATE AND PUBLIC LAW: THEORETICAL ANALYSIS

Abstract. The issue of distinguishing between private and public law remains one of the most significant in the theory of state and law, as it defines the fundamental principles of legal regulation of social relations. This research examines key criteria for dividing law into private and public, helping to generalize and systematize modern approaches to this matter. Special attention is paid to such fundamental categories as the subject of legal regulation, method of legal regulation, composition of legal relationship subjects, and the initiative for protecting interests.

The subject of legal regulation is recognized by contemporary legal science as one of the basic criteria for dividing law into private and public. Private law typically governs relationships based on free will and equal legal status among participants, such as civil law regulating personal non-property and property relationships. In contrast, public law focuses on hierarchical relationships where one party often represents state authority and uses coercive measures when necessary.

The method of legal regulation serves as another important criterion for distinguishing between private and public law. It is divided into two main types: imperative (characteristic of public law) and discretionary (typical for private law). The imperative method involves mandatory compliance with legal norms through state coercion, while the discretionary method allows parties to independently resolve issues within the framework of lawful behavior based on equality and reciprocity.

The composition of legal relationship subjects also plays a role in differentiating between private and public law. Private law usually governs relationships between private individuals who are legally equal, whereas public law involves interactions where one party is typically a government body exercising state power under specific legal authority.

The criterion of the initiative for protecting interests complements other criteria. In public law, protection is initiated by government bodies, while in private law, it is carried out by the participants themselves through civil litigation. This demonstrates differing approaches to safeguarding socially protected benefits guaranteed by law.

Постановка проблеми. Розмежування права на приватне та публічне є однією з найважливіших теоретичних проблем у правознавстві, оскільки від цього залежать принципи правового регулювання суспільних відносин. Сучасна юридична наука потребує чітких критеріїв для класифікації правових галузей, що дозволить краще зрозуміти природу правових відносин та механізми їх регулювання. У статті розглядаються суперечності та неоднозначності, пов'язані з визначенням предмета, методів та суб'єктів правовідносин, що ускладнює чітке розмежування приватного та публічного права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливі аспекти питання розмежування публічного та приватного права висвітлюються такими українськими ученими як Ю.Г. Барабаш, Н.В. Дараганова, В.В. Копейчиков, М.І. Козюбра, С.П. Рабинович, М.В. Савчин, О.Ф. Скакун., Н.В. Козачок та іншими. Але проблема розмежування публічного та приватного права й досі не систематизована і розроблена не в повному обсязі.

Метою статті є дослідження ключових критеріїв розмежування приватного та публічного права з метою узагальнення та систематизації сучасних підходів до цієї проблеми.

Виклад основного матеріалу. Ще одним критерієм розмежування права на приватне та публічне, який органічно доповнює попередній, є предмет правового регулювання.

Предмет правового регулювання разом з критерієм інтересу сучасною юридичною наукою визнається одним з фундаментальних критеріїв поділу права на приватне та публічне.

Для узагальнення поняття предмету правового регулювання у приватному та публічному праві слід звернутися до визначення предметів регулювання галузями, що складають систему приватного та публічного права.

Так, предмет правового регулювання цивільного права прямо вказаний у статті 1 Цивільного кодексу України, оскільки цивільне законодавство регулює «особисті немайнові та майнові відносини, засновані на юридичній рівності, ... учасників» [1].

Предметом правового регулювання сімейного права є особисті немайнові та майнові відносини, що виникають на підставі шлюбу чи споріднених зв'язків та формуються на підставі рівності учасників таких правовідносин [2, с. 23].

Таким чином, проаналізувавши підходи до розуміння предмету правового регулювання теоретиками та здійснивши аналіз чинного законодавства, можна дійти висновку, що предметом регулювання приватного права є суспільні відносини, що ґрунтуються на вільному волевиявленні сторін цих правовідносин, а також їхньому рівному юридичному становищі.

Предмет правового регулювання в публічному праві можна дослідити шляхом аналізу предметів правового регулювання таких галузей права, як кримінальне, адміністративне та конституційне.

Зокрема, предметом правового регулювання у кримінальному праві є суспільні відносини, учасниками яких є особа, що вчинила злочин та держава, яка вчиняє дії, спрямовані на розслідування злочину, вчинення правосуддя, застосовуючи при цьому примус [3, с. 7].

В адміністративному праві предметом правового регулювання є достатньо широке коло суспільних відносин, що включають в себе відносини з приводу діяльності органів державної влади, недержавних органів, наділених делегованими повноваженнями держави, а також розгляду судами вправ про адміністративні правопорушення [4, с. 28].

Конституційне право регулює суспільні відносини, що виникають внаслідок взаємовідносин між державою, суспільством та особою, що пов'язані зі здійсненням державної влади [5, с. 15].

Отже, узагальнюючим предметом правового регулювання публічних галузей права є суспільні відносини, що засновані на фактичній нерівності суб'єктів правовідносин, а також спрямовані на здійснення державної влади, а у разі необхідності із застосуванням державного примусу.

На нашу думку, такий критерій розмежування права на приватне та публічне як предмет правового регулювання є недосконалим і не самостійним, тому може бути використаний лише у комплексі з іншими критеріями, оскільки не відображає всю сукупність правовідносин, які регулюються цими галузями права. Тому для більш точного поділу права на приватне та публічне слід застосовувати ще один критерій, який органічно поєднаний з предметом правового регулювання – метод правового регулювання.

В сучасній юридичній науці під правовим регулюванням розуміється як спеціально-юридичний вплив на суспільні відносини системою всіх юридичних засобів [6, с. 79].

Як і ряд інших юридичних категорій, правове регулювання має свої методи та предмет.

Низка авторів під методом правового регулювання розуміють категорію, що включає в себе можливість суб'єктів права здійснювати власну поведінку, а також сукупність підстав виникнення правовідносин [7, с. 247-248].

Більш точне, на наш погляд, визначення методу правового регулювання надає О.Ф. Скакун, яка розуміє його як систему способів та засобів, за допомогою яких можна здійснити вплив на правовідносини [8, с. 254].

Таким чином, метод правового регулювання сприяє встановленню правомірної, суспільно корисної поведінки суб'єкта правовідносин.

Сучасна юридична наука визначає два основні методи, за допомогою яких держава здійснює правове регулювання суспільних відносин.

Н.В. Козачок виділяє два основні методи правового регулювання: субординації та координації [9, с. 85].

Під методом субординації автор розуміє здійснення регулювання суспільних відносин способами, які передбачають владний примус, що здійснюється на основі імперативних норм. В той же час, координаційний метод заснований на принципі рівності суб'єктів-учасників правовідносин і реалізується за допомогою норм диспозитивного характеру [9, с. 87].

Більш широко розкриває поняття методів правового регулювання О.Ф. Скакун. Вона поділяє їх залежно від характеру дії на імперативний, при якому домінують приписи наказового субординаційного характеру і унеможливується відступ від прямо передбаченої поведінки нормою права та на диспозитивний, характерною ознакою якого є здійснення поведінки суб'єктами права на власний розсуд, при цьому юридичні норми лише окреслюють межі правомірної поведінки [8, с. 255].

Саме методи правового регулювання мають важливе значення віднесення галузей до публічного та приватного права.

Як зазначає А.С. Гук, імперативний та диспозитивний методи правового регулювання є родовими та специфічними для публічного та приватного права [10, с. 83].

Яскравим прикладом галузі приватного права є цивільне право. На основі цивільного права формується загальна характеристика диспозитивного методу, що є властивим для всіх галузей приватного права, оскільки носить родовий характер.

Так, С.П. Рабинович обґрунтовує специфіку диспозитивного методу тим, що юридичне становище суб'єктів приватного права є рівним та взаємним по відношенню один до одного [11, с. 11].

Виходячи з такого твердження, можна визначити істотні ознаки диспозитивного методу правового регулювання:

- вільне волевиявлення суб'єктів стати учасником правовідносин;
- загальнодозволений принцип реалізації прав учасниками правовідносин;
- перевага норм диспозитивного характеру при регулюванні приватно-правових відносин;
- особиста ініціатива захисту власних прав учасником правовідносин у випадку їхнього порушення іншими учасниками.

Специфіка імперативного методу правового регулювання у публічному праві має абсолютно інший характер. М.І. Козюбра визначає імперативний метод як такий, що здійснюється за принципом «команда-виконання» [12, с.48].

Таке визначення дає підстави для виокремлення ознак імперативного методу правового регулювання, притаманного публічному праву:

- відсутність обов'язкового волевиявлення підпорядкованого учасника бути суб'єктом публічно-правових відносин;
- обмеження дій суб'єкта нормами права;
- перевага норм імперативного характеру, що зумовлюють наявність примусу та переконання у виконанні підпорядкованою стороною покладених на неї обов'язків;
- ініціатива захисту порушених права належить державі в особі компетентних державних органів, наділених владними повноваженнями.

Таким чином, такий критерій поділу права на приватне та публічне як метод правового регулювання надає можливість визначити засоби та способи впливу держави на суспільні відносини, при цьому розмежувавши право на приватне та публічне шляхом визначення масштабу впливу на них.

Ще одним критерієм розмежування приватного та публічного права є склад суб'єктів правовідносин, що виникають в цих сферах.

В юридичній науці вказується, що право, яке регулює відносини між приватними особами відносять до приватного, а відносини, в яких хоча б одним суб'єктом виступає держава регулюються публічним правом.

Так, М.В. Савчин підкреслює, що у випадку, якщо суб'єктом правовідносин виступає орган держави, який наділений владними повноваженнями, такі відносини є публічно-правовими і регулюються нормами публічного права [13, с. 52].

На нашу думку, таке твердження є неповним, оскільки органи державної влади можуть виступати й суб'єктами приватно-правових відносин. Зокрема, ст. 2 Цивільного кодексу України прямо вказує на те, що учасником цивільних відносин можуть виступати суб'єкти публічного права: держава, територіальні громади тощо [1].

Таким чином, положення про те, що наявність таких суб'єктів як держава чи органи державної влади у відносинах автоматично відносить такі правовідносини до публічно-правових слід доповнити тезою про те, що такі правовідносини регулюються за допомогою імперативного методу правового регулювання.

Така думка підтверджується Н.В. Дарагановою, яка вказує, що при розмежуванні права на публічне та приватне слід враховувати й правове становище учасників цих відносин [14, с.12]. Так, у правовідносинах публічно-правового характеру існує принцип підпорядкування одних суб'єктів іншим, що наділені владними повноваженнями [14, с. 12].

Враховуючи положення про принцип рівності у праві, слід зазначити, що усі суб'єкти правовідносин є рівними перед законом. Звідси випливає, що у правовідносинах підпорядкування діє виключно юридична рівність суб'єктів, а не фактична.

На відміну відносинам публічно-правового характеру, приватно-правовим притаманна як фактична, так і юридична рівність учасників.

Не менш важливою складовою суб'єктного складу правовідносин як критерію розмежування права на приватне та публічне є власне зміст правовідносин, учасниками якого виступають ці суб'єкти.

Для публічного права, як вже згадувалося вище, характерним є принцип імперативності, що виявляється у підпорядкованості учасників правовідносин.

Як зазначає В.В. Копейчиков, для учасників публічних правовідносин діє принцип: «Дозволено лише те, що прямо передбачено законом» [15, с. 146]. Це означає, що учасники такого роду відносин реалізують свої права та виконують покладені на них обов'язки виключно в межах, визначених чинним законодавством.

На відміну від публічного права, учасники приватно-правових відносин реалізують свої права на власний розсуд для задоволення свого інтересу, а також передумовою участі цих суб'єктів у правовідносинах є їхня воля.

Таким чином, суб'єктний склад правовідносин є одним з визначальних критеріїв розмежування права на приватне та публічне і складається з двох складових: правового становища суб'єктів правовідносин, а також прав та обов'язків цих суб'єктів, що в цілому формують зміст цих правовідносин.

Логічним розвитком критерію інтересу, його удосконаленою формою є критерій ініціативи захисту цього охоронюваного законом інтересу.

Так, Рудольф фон Ієринг під охоронюваним законом інтересом розуміє юридичний дозвіл, який знаходить своє відображення в об'єктивному праві, гарантується державою і має свій прояв у прагненні суб'єкта користуватися соціальним благом [16, с. 375].

Леон Дюгі, досліджуючи цю категорію, визначає охоронюваний законом інтерес як забезпечену нормами процесуального права вигоду суб'єкта правовідносин [17, с.86].

На нашу думку, охоронюваний законом інтерес – це об'єктивно існуючі соціальні блага, які гарантуються суб'єкту шляхом реалізації норм матеріального та процесуального права.

Так як інтерес може носити як публічний, так і приватний характер, то ініціатива захисту таких інтересів може належати різним за становищем учасникам суспільних відносин.

Так, Р.Давид вказує на те, що публічне право охороняється за ініціативою органів державної влади в порядку кримінального чи адміністративного судочинства, а приватне право – в порядку цивільного судочинства за ініціативою приватної особи-учасника приватних правовідносин [18, с. 17].

Крім цього, Ганс Кельзен уточнює таке положення тим, що ініціатива захисту інтересу в публічному праві може належати не лише органу державної влади, який є безпосереднім учасником публічних правовідносин, а й іншим державним органам, до повноважень яких належить право ініціювати такий захист [19, с. 26].

Виходячи з вищевикладеного, можна дійти висновку, що критерій ініціативи захисту інтересу, хоч і є розвитком критерію інтересу не є тотожним йому, оскільки на їхній основі формуються різні теорії розмежування права на приватне та публічне. І якщо критерій інтересу є основою матеріальної теорії, то критерій ініціативи захисту охоронюваного законом інтересу лягає в основу іншої теорії – формальної.

Висновки. На нашу думку, жоден з вище перелічених критеріїв в повній мірі не забезпечує можливість віднесення галузей права до публічного чи приватного, але органічно доповнюють один одного. Тому вважаємо за доцільне виділити ще один критерій, який за рахунок комплексного підходу до проблеми розмежування права на приватне та публічне зможе більш точно визначити межу між публічно-правовими та приватно-правовими галузями.

Література:

1. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>. – Назва з екрана.
2. Сімейне право України: підручник / за ред. А. О. Дутко. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2018. 480 с.
3. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / В. В. Сухонос. Суми: Університетська книга, 2016. 375 с.
4. Адміністративне право : підручник / за заг. ред.: Ю. П. Битяка, В. М. Гарашука, В. В. Зуй ; Нац. юрид. акад. України. Х. : Право, 2010. 624 с.
5. Конституційне право України : посіб. для підготовки до іспиту / Ю.Г. Барабаш, Л.К. Байрачна, І.І. Дахова та ін.; за заг. ред. Ю.Г. Барабаша. Х. : Право, 2012. – 304 с.
6. Серета В.В., Кісіль З.Р., Кісіль Р.В. Адміністративне право : навчальний посібник. Львів : Видавництво «ЛьвДУВС». 2014. 520 с.
7. Загальна теорія держави і права : підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / [М. В. Цвік, О.В. Петришин, Л.В. Авраменко та ін.] ; за ред. д.ю.н., проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д.ю.н., проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. – Харків : Право, 2009. 584 с.

8. Скакун О.Ф. Теорія права і держави : підручник / О.Ф. Скакун. 2-ге вид. К. : Алерта ; КНТ ; ЦУЛ, 2010. 520 с.

9. Козачок Н.В. Способи та методи правового регулювання трудових відносин: співвідношення понять. *Юридична наука і практика*. 2011. № 2. С. 85–89.

10. Гук А. С. Адміністративні форми та методи публічного адміністрування. *Актуальні проблеми державного управління*. 2013. № 1(43). С. 78–83.

11. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави : Навч. посібник / П.М. Рабінович. – Вид. 9-е, зі змінами. Львів: Край, 2007. 192 с.

12. Загальна теорія права: Підручник / За заг. Ред. М.І. Козюбри. – К.: Ваіте, 2015. 392 с.

13. Савчин М.В. Конституційне право України : підручник / М.В. Савчин ; відп. Ред. М. О. Баймуратов. К. : Правова єдність, 2009. 1008 с.

14. Дараганова Н.В. Головні критерії розмежування права на приватне та публічне. Аналітично-порівняльне правознавство. Ужгород : ДВНЗ «УжНУ», 2022. № 1. С. 10–14. – URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/257646>.

15. Основи конституційного права України / За редакцією академіка АпрН України, професора Копейчикова В.В. К.: Юрінформ, 1997. 208 с.

16. Jhering R. von. Geist des römischen Rechts auf den verschiedenen Stufen seiner Entwicklung: in 3 Bänden. – Bd. 1. Leipzig: Breitkopf und Härtel, 1852. 372p.

17. Duguit L. Le droit social, le droit individuel et la transformation de l'État. Paris: Félix Alcan, 1908. 165 p.

18. David, R. Les grands systèmes de droit contemporainsi. – 11e éd. Paris : Dalloz, 1992. 478 p.

19. Kelsen H. Pure Theory of Law. Berkeley : University of California Press, 1967. 364 p.

References:

1. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy [Civil Code of Ukraine]. (n.d.). Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15> [in Ukrainian].

2. Dutko, A. O. (Ed.). (2018). *Simeine pravo Ukrainy* [Family Law of Ukraine]. Lviv: Lvivskiy derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav [in Ukrainian].

3. Sukhonos, V. V. (2016). *Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna* [Criminal Law of Ukraine. General Part]. Sumy: Universytetska knyha [in Ukrainian].

4. Bityak, Yu. P., Garashchuk, V. M., & Zui, V. V. (Eds.). (2010). *Administratyvne pravo* [Administrative Law]. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].

5. Barabash, Yu. H., Bairachna, L. K., & Dakhova, I. I. (Eds.). (2012). *Konstytutsiine pravo Ukrainy* [Constitutional Law of Ukraine]. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].

6. Sereda, V. V., Kisil, Z. R., & Kisil, R. V. (2014). *Administratyvne pravo* [Administrative Law]. Lviv: Lvivskiy derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav [in Ukrainian].

7. Tsvik, M. V., & Petryshyn, O. V. (Eds.). (2009). *Zahalna teoriia derzhavy i prava* [General Theory of State and Law]. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].

8. Skakun, O. F. (2010). *Teoriia prava i derzhavy* [Theory of Law and State] (2nd ed.). Kyiv: Alerta; KNT; TsUL [in Ukrainian].

9. Kozachok, N. V. (2011). Sposoby ta metody pravovoho rehuliuвання trudovykh vidnosyn: spivvidnoshennia poniattia [Methods and Techniques of Legal Regulation of Labor Relations: Correlation of Concepts]. *Yurydychna nauka i praktyka*, 2, 85–89 [in Ukrainian].

10. Huk, A. S. (2013). Administratyvni formy ta metody publichnogo administruvannya [Administrative Forms and Methods of Public Administration]. *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia*, 1(43), 78–83 [in Ukrainian].

11. Rabynovych, P. M. (2007). *Osnovy zahalnoi teorii prava ta derzhavy* [Fundamentals of General Theory of Law and State] (9th ed.). Lviv: Krai [in Ukrainian].
12. Kozubra, M. I. (Ed.). (2015). *Zahalna teoriia prava* [General Theory of Law]. Kyiv: Vaite.
13. Savchyn, M. V. (2009). *Konstytutsiine pravo Ukrainy* [Constitutional Law of Ukraine]. Kyiv: Pravova yednist [in Ukrainian].
14. Darahonova, N. V. (2022). Holovni kryterii rozmezhuvannia prava na pryvatne ta publichne [Main Criteria for Distinguishing Between Private and Public Law]. *Analitichno-porivnialne pravoznavstvo*, 1, 10–14. Retrieved from <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/257646> [in Ukrainian].
15. Kopeychikov, V. V. (Ed.). (1997). *Osnovy konstytutsiinoho prava Ukrainy* [Fundamentals of Constitutional Law of Ukraine]. Kyiv: Yurinform [in Ukrainian].
16. Jhering, R. von. (1852). *Geist des römischen Rechts auf den verschiedenen Stufen seiner Entwicklung: in 3 Bänden* (Vol. 1). Leipzig: Breitkopf und Härtel.
17. Duguit, L. (1908). *Le droit social, le droit individuel et la transformation de l'État*. Paris: Félix Alcan.
18. David, R. (1992). *Les grands systèmes de droit contemporains* (11th ed.). Paris: Dalloz.
19. Kelsen, H. (1967). *Pure Theory of Law*. Berkeley: University of California Press.